

OKMÁNYTÁR

SZAKÁLY SÁNDOR

HÁROM DOKUMENTUM A 2. MAGYAR HADSEREG DONI KATASZTRÓFÁJÁRÓL

1943. január 12-én megindult a szovjet Vörös Hadsereg támadása a Don partján védelemben levő 2. magyar hadsereg alakulatai ellen. A szovjet támadás, amely a Sztálingrád elleni hadműveletek egyik mellékiránya volt, rövid idő alatt felmorzsolta a német „B” hadseregcsoportot, az alárendeltségébe tartozó magyar erőkkel együtt. A német hadvezetés a súlyos veszteségeket szenvedett, a legtöbb esetben csak „élő ütközőnek” tekintett és akként is felhasználta a 2. magyar hadsereget, pontosabban annak megmaradt alakulatait, 1943. január 24-én kivonta az arcvonalból.

Ezen a napon jelent meg a hadsereg parancsnokának, vitéz Jány Gusztáv vezéreztetésnek¹ sokat idézett, hírhedtté vált hadseregpárancsa, amely az 1943. január 12. és 24. között eltelt közel két hét eseményeinek az értékelését adja.

E parancsot teljtartalmúlag ezidáig még nem közölték. Az összesen 14 pontot tartalmazó parancs első 6 pontját adta közre Horváth Miklós az általa szerkesztett: „A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál” című munka (Bp. 1959. Zrínyi K. 387 old.) 179—180. oldalán. Ugyanezt a részletet idézte „Requiem egy hadseregért” című könyvében (Bp. 1973. Magvető K. 306 old.) Nemeskürty István is.

Hasonlóan rövid részletet — az 1-től az 5. pont feléig — közölt a hadseregpárancsból dálnoki Veress Lajos, az általa kiadott és sajtó alá rendezett „Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920—1945)” című háromkötetes munka első kötetének 422—423. oldalán. (München, 1972. 488 old.)

Erre a sokat idézett parancsra — minden bizonnyal — nem várt reagálások, visszajelzések is érkeztek a 2. magyar hadsereg parancsnokságához. Egy ilyen fennmaradt „visszajelzés” Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy², a 13. k. ho. parancsnoka küldött a hadsereg parancsnokságára. Ő, a hadseregpárancs vétele

¹ Jány Gusztáv, vitéz, vezéreztetés. 1883. október 21-én született Rajkán. 1902—1905 között elvégezte a Ludovika Akadémiát, később a budapesti felsőbb tiszti tanfolyamot, majd a bécsi Hadiiskolát. 1931 és 1936 között a Ludovika Akadémia parancsnoka volt. 1934-ben tábornokká léptették elő. 1936-ban a 3. vegyesdandár parancsnokává nevezték ki és 1937-ben altábornaggyá léptették elő. 1938—1939-ben a Kormányzó Katonai Irodájának az élén állt, majd az I. hadtest parancsnoka lett. 1940. márciusában nevezték ki a 2. magyar hadsereg parancsnokává. 1941-ben megkapta a vezéreztetési rangot. A doni katasztrófa után kivált a tényleges szolgálatból és később sem vállalt semmiféle funkciót. 1945-ben nyugatra távozott, ahonnan önként visszatért. A Népbíróóság, mint háborús bűnöst, halálra ítélte. Az ítéletet 1947. november 26-án végrehajtották.

² Hollósy-Kuthy László, vitéz gertyenyesi, altábornagy. 1896. augusztus 23-án született Buziasfürdőn. A mödlingeni Technische Militärakademie elvégzése után különböző vezérkari beosztásokban teljesített szolgálatot. 1940-ben a Vkf. 7. m. osztályát vezette, majd a 22. könnyű hadosztály parancsnokává nevezték ki. 1942-ben léptették elő vezérőrnaggyá és nevezték ki a 13. könnyű hadosztály parancsnokává. A doni vereség után a honvédség műszaki felügyelője lett. 1944. októberében mint altábornagy a III. hadtest parancsnoka volt. A háború befejezése után Magyarországon maradt és különböző munkahelyeken dolgozott.

után, kemény hangú válaszban reagált arra, kétségbe vonva egyes megállapításait és annak a kivizsgálását kérte, hogy „... a 13. k. ho. megtette-e kötelességét, elvesztette-e becsületét és végrehajtotta-e feladatát”.

Úgy véljük Hollósy-Kuthy László megérezhette a hadseregpáncs „jelentőségét”, pontosabban azt, hogy a német szövetségesek miként értelmezik majd azt. Sajnos, a 2. magyar hadsereg fennmaradt iratanyagából nem derül ki, hogy Hollósy-Kuthy vezérőrnagy jelentésére érkezett-e, és ha igen, milyen válasz.

Ugyanúgy, ahogy nem ismerjük a hadsereg páncsnokságának esetleges válaszát, nem tudjuk azt sem, hogy a 13. k. ho. páncsnoka által a 2. magyar hadsereg páncsnokságához eljuttatott jelentésnek volt-e, ha igen, mekkora jelentősége abban, hogy a 2. magyar hadsereg páncsnoksága 1943. március 12-én a januári hadseregpáncsral szinte teljesen ellentétes értelmű, egészen más hangvételű páncsot adott ki. Mindenesetre az 1943. március 12-i páncs ugyanúgy tény, mint az 1943. január 24-i. Nem igen csökkenti azonban ez a tény Jány Gusztáv felelősségét, amely őt az első hadseregpáncs kiadása miatt terheli.

A január 24-i páncs kiadását már sokan és sokszor próbálták meg feloldani — pl. dálnoki Veress Lajos is —, mely szerint elkapkodott, hirtelen jött értékelés, amely a tények részbeni ismeretén alapult. Magunk is így véljük, ez azonban nem mentheti fel Jányt a felelősség alól. Ő, aki tisztában volt az általa vezetett hadsereg erejével, felszereltségi állapotával, tisztában kellett, hogy legyen az általa kiadott páncs jelentőségével is. Tudnia kellett — és tudta is —, hogy a páncs végrehajtása tízezrek életébe fog kerülni, anélkül, hogy ezeknek az életeknek a feláldozása árán komolyabb hadászati változás állna elő a fronton. Mindössze annyi történt, hogy a német csapatok kisebb veszteséggel és gyorsabban vonulhattak vissza, mialatt a magyar élőerő lassította a szovjet előrenyomulást.

Az 1943. március 12-én keltezett és Jány által aláírt 30. számú hadseregpáncsot — ismereteink szerint — mostanáig csak a már említett dálnoki Veress Lajos által kiadott kötet tette közzé. Mivel ennek a munkának a beszerzése és használata viszonylag nehéz, hasznosnak találjuk, hogy az érdeklődők, a kutatók számára könnyen hozzáférhetővé tegyük ezt a páncsot. Megjelentetését azért is fontosnak tartjuk, mivel — úgy véljük — ez a hadseregpáncs reálisabb értékelését adja a 2. magyar hadsereg doni harcainak, mint a január 24-i, és lehetőség nyílna a „januári” és a „márciusi” Jány összehasonlítására is.

294/2. hds. I. a. 43. I. 24. szám.

Hadsereg páncs³

1. A 2. magyar hds. elvesztette becsületét, mert kevés — esküjéhez és kötelességéhez hű — ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.

Állásainkból ellenséges túlerő kivethetett még akkor is, ha a csapat kötelességét meg tette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség az a lelkevesztett fejnélküli gyáva menekülés, mit látnom kellett, miért most a szövetséges német hds. és az otthon mélységesen megvet bennünket. Ehhez minden oka meg is van.

2. Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegség, sem sebesülés, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul, vagy el nem pusztul.

3. A rendet és a vas fegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell a helyszínen való felkoncolással, de helyre kell állítani. Ennél kivétel nincs, legyen az tiszt, vagy rendfokozat nélküli honvéd, aki páncsoknak nem engedelmeskedik, az nem ér-

³ Mind a három dokumentumot betűhű formában adjuk közre, az előforduló helyesírási hibákat nem javítottuk, mivel nem értelenizavarók.

demli meg, hogy nyomorult életét tovább tengesse, és nem engedem, hogy szegye-
nünket bárki is tovább nagyítsa.

4. Minden még a legmagasabb pság, is addig marad a gyülekezésre kijelölt hely-
lén, míg útbaindulásra parancsom meg nem kapja.

5. A gyűjtő és irányító állomások pk-ai Belgorod és Prochowkaról a kijelölt
területekre meneteltetik zárt rendben a gyülekeztetett csapat és vonat részeket a
D. körletbe a 19. hop.,⁴ az E. körletbe a 10. hop.-hoz,⁵ kik felelősek azért, hogy
annak Ny. határát 1 ember vagy jármű át ne léphesse, aki megkísérli, azt fel kell
koncolni, ha egység kíséri meg, meg kell tizedelni.

v. Asztalosy vörgy. és Molnár ezds. itt, a hátsó körzetben v. Heszlényi altbgy-t⁶
teszem felelőssé azért, hogy parancsom végrehajtása minden eszközzel megtörténjék.
Számolni kell azzal, hogy élelem terén alapos korlátozások lesznek. Elsősorban
annak van jussa élelmezéshez, aki elől harcol, aki helyét elhagyta és itt hátul
gyülekezik örüljön, ha annyit kap, hogy éhen nem pusztul. Helyünket német csa-
pat foglalta el, az megérdemel minden gondoskodást, mi addig míg rend nem lesz,
míg harcra alkalmas egységgé nem formálódunk ilyennel ne számoljunk, mert
arra érdemtelenné váltunk.

6. A d. és E. körzet pk-a ossza be területét vonat és csapatkörletbe.

a) A vonatkörletbe jut minden jármű felelős pk., néhány kemény tisztos pság-a
alatt járművenként 1 hajtóval.

Egy oszlop 50 járműből áll.

b) A csapat körletét seregtestenkénti alcsoportokba kell beosztani, melyekben
csapattestenként külön-külön alakulatokat kell szervezni 100 fős alosztályokba ösz-
szevontan.

Gk. vezetőket külön vonja össze és ossza be valamely alosztályhoz.

A nemzetiségeket külön egységbe vonja. Ezekből alakítsa meg a munkás szd-okat
és vonat legénységet. A vonatnál csak idős magyar ember lehet. Fiatal nincs sem
ott, sem törzseknél. Ezeket haladéktalanul fel kell váltani, étkezdék személyzete
sem lehet kivétel. Tiszti küldönc is csak akkor maradhat fiatal korosztályhoz tar-
tozó, ha egyúttal gk. vezető, ill. másodvezető.

7. Az első naptól kezdve a fegyelem megszilárdítására, illetve megteremtésére
kell súlyt helyezni.

Első a katonai külső. Nem tűrök mindenféle ronggyal körülcsavart lábbelit, pol-
gári köntöst, lehetetlen főveget, melyen nincs róza és rendfokozati jelvény, kivétel
az előírt irhamellény vagy ujjas bekecs.

Második a katonai fellépés. A legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől
is megkövetelem. Minden feljebbvaló az őt megillető tiszteletadást követelje meg
és erőszakolja ki. Minden eszközt megengedek addig, míg tökéletes rend nem lesz.
Ellenszegülést haladéktalanul meg kell torolni.

Harmadik az egység fegyelmezett menete, fellépése. A napi rendet úgy kell ösz-
szeállítani, mintha laktanyába volnánk: kihallgatás, foglalkozás és parancskihir-
detés. A foglalkozás tisztán zárt rendből áll. Fegyverfogások, menet, fordulatok
stb. A fegyvertelenekkel csuklógyakorlatokat kell tartani. A gyakorlatok töltsék ki
az egész napot, csak a szükséges pihenőket iktassuk közbe.

8. Minden ap. a legkeményebb emberekből állítson össze mielőbb 1—1 táb. cső.
osztatot, kiket karszalaggal, rajta „cső” felírással és igazolvánnyal kell ellátni.
Ezek feladata a feltétlen rend és a parancsok teljesítésének kierőszakolása.

9. Minden állomás főőrséget és belső szállás őrséget állít fel. Feladatuk a kijá-
ratoknak Ny. irányban való lezárása. Senkit tovább nem engedhet, ki, állj paran-
csot nem teljesíti, felkoncolja.

10. A munkás szd-okkal, melyeket a körzetek összeállítanak addig, míg állás-
építéshez nem bocsátom a német pság-ok rendelkezésére, a harcos alakulatok
kényelmét szolgáló helyi munkákat kell végeztetni, erre kell a fagyásos embereket
is felhasználni. Utak takarítása, hótól mentesítése az egyes községek közt is reájuk
hárul.

11. Az alosztályok névjegyzéket vezetnek. Soha senki körletét el nem hagyhatja.
Házcsoportján túl csak aloszt. pk. írásbeli engedélye mellett mehet.

12. Naponként és községenként a megalakult egységek számát jelenteni kell.
Ezek hozzám 18 h-ig fussanak be.

4 A 19. k. ho. parancsnoka vitéz Asztalosy Aladár vezérőrnagy volt.

5 A 10. k. ho. parancsnoka Molnár László ezredes volt.

6 vitéz Heszlényi József altábornagy a IV. hadtest parancsnoka volt.

13. Az utolsó napok alatt látottak azt mutatták, hogy a zsidó munkás szd-ok zárkóztottan és rendben menetelnek, míg az *ügynevezett* csapat legénység szét-szóródott állati színvonalra süllyedt csürhe benyomását keltette.

14. E parancsom lényegét pcs. kiadáskor minden nap fel kell olvasni.

Kapják: külön IV., VII. hdt. 10., 19. hop., egyébként rendes elosztó szerint, de a IV. hdt., 10. és 19. hop. annyi példányban, hogy egyes ap-it el tudja több példányban látni.

Törzsszállás, 1943. I. 24.
v. Jány Gusztáv vezds. sk.

Kiadom Volant vk. órgy-nak is, és a hds. pság. illetékes szervei.

A másolat hiteles!
Törzsszállás, 1943. I. 24.
Szöllősy hdgy⁷
hdm. o. sgt.

Erre a megjelent parancsra Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy, a 13. k. ho. parancsnoka a következő jelentést küldte:

2/13. k. ho. I. a. 43. I. 31.

2. hds. pságnak

294./2. hds. I. a. 43. I. 24. hds. pcs-ra jelentés

A 294./2. hds. I. a. 43. I. 24. sz. hds. pcs. kapcsán jelentem, hogy a 13. k. ho. csapatai a most lefolyt harcokban az áttörés következtében meghosszabbodott arcvonalát megvédte és tartotta. Visszavonulását csak parancsra hajtotta végre. Fegyvereit csak akkor hagyta ott megsemmisítve, amikor már nem volt mivel elszállítani. Ostrogosk-ban körülfárakott. Védőállásait visszavonuló nagyobb csapatrészek mellett is elfoglalta és tartotta.

Ostrogosk-ból mint a német csapatok véglépcsője parancsra kitört. Az egyenlőtlen és minden tájékozottság nélküli kitorési harcban harcolva felmorzsolódott és eddig ismeretlen veszteségeket szenvedett.

Gyülekeztethető csak a teljes felmorzsolódás és az általánosan ismert hátsóbb saját helyzet miatt nem volt.

Fentiek alapján kérem annak kivizsgálását, hogy a 13. k. ho. megtette-e kötelességét, elvesztette-e becsületét és végrehajtotta-e feladatát.

A kivizsgálást nemcsak a 13. k. ho. hanem az egész 2. magyar hds. érdekében is kérem.

Tábori posta 223/01. 43. I. 31.
Hollósy-Kuthy László s. k. vörgy.
13. k. ho. pk.

A másolat hiteles!

Tbp. 223/01. 1943. márc. 6.

Dr. fhdgy⁸

hdm. sgt. h.

Nem telt el két hét a Hollósy-Kuthy jelentés után, amikor a hadsereg parancsnoksága a következő tartalmú parancsot jelentette meg:

Magyar hadseregpáncsnokság

Másolat
4. számú melléklet

30. számú
HADSEREGPARANCSS

Tábori posta 202/01. 1943. évi március hó 12-én

A m. kir. 2. honvéd hadsereg a Don mentén mélység nélküli gyéren megszállt nagykiterjedésű védőállásban a januári nagy orosz támadás elleni küzdelemben becsülettel állta a harcot. A hadsereg színe java ott veszett a nagy túlerővel

⁷ A névalírás kézírással.

⁸ Olvashatatlan aláírás!

szemben vívott csatában, de elérte azt, hogy ellensége is felmorzsolódott, mit bizonyít, hogy hatalmas gyalogsági és harckocsi tömegeinek nem volt ereje a visszavetett részeket üldözni. Kelet felől ilyen nem következett be. A déli szárnyunk hátába szomszédoknál⁹ áttört gyorscsapatok támadtak és ugyanonnan Ny-nak előretört erők kísérelték meg É-nak felkanyarodva Alexajewkánál és Ilinkánál utunkat elvágni.

Az Uryw-i hídfőben áttört oroszokat a III. hadtesttől elvont zászlóaljak a védő csapatokkal együtt küzdve ugyancsak megsemmisítették és frissen bedobott erők voltak azok, melyek napok múlva a felsodorítást folytatták. A legnagyobb veszélyt azonban a Liwny-től D. K.-re áttört orosz tömegek jelentették, melyek az Olym völgyében és attól Ny.-ra nyomultak előre.

Büszkén állapíthatjuk meg, hogy a Don-ról magyar honvéd vált le utolsónak, a 9. k. ho. csapatai csak 26.-án hagyták el állásaikat, hogy mint a 2. német hadsereg utóvédjének utóvédje vonuljon az elrendelt területre.

Kemény harcokat vívtak még a visszavétel után is a pc. ho. maradványai, vitéz Vargyassy vezérőrnagy¹⁰ psága alatt hirtelen megszervezett vegyes kötelékekből álló zlj.ak. a III. hdt. csapatai, míg átküzdötték magukat a hds. gyülekező területéig, mindezt a dermesztő 45 fokos hidegben fedél nélkül, élelmezési nehézségek és lőszer hiánya mellett.

Hódolattal álljunk meg hősi halottaink, sebesülteink ezrei előtt, dicsőség nevüknek, hála és elismerés illesse őket, de azokat is, kiket a Mindenható becsülettel végzett hű kötelességteljesítés után visszavezetett, hogy állják a harcot, míg a végső győzelem órája üt.

Aki pedig megfeledkezett esküjéről, azt érje a megvetés és a törvény szigora.

Az átszervezett egységek minden parancsnoka és tagja érezze át, hogy a Don-i hősök példája kötelez arra, hogy hozzájuk hasonlók legyünk, hogy lépéssel sem maradjunk mögöttük, mikor áldozatot követel tőlünk magyar mivoltunk. Aki eddig nem értette meg, hogy miért szállt a hadsereg harcba messze túl a Kárpátokon, azt a sok száz kilométeres út felvilágosíthatta. Rombadólt városok, földdel egyenlővé tett falvak, odukban, pincékben megbújva nyomorgó lakosok intenek: hogy milyen sors vár hazánkra, ha a háború véres ekéje az otthonunkon számtana végig. Nem hiszem, hogy egy is legyen közöttünk, ki ilyen sorsot kívánna anyjának, feleségének, gyerekének. A már eddig elveszített sok 100 km-rel az orosz repülőkhöz annyira közel jutottak, hogy veszélyben házunk, a földünk, a munkahelyünk. Lépést sem szabad engednünk, nehogy a távolság még kurtább legyen.

Kemény helytállást követel tőlünk a honvéd eskü, megfogadtuk, hogy becsülettel élünk és halunk, ezt parancsolják a Don menti hősi halottak ezrei.

Bízom benne, hogy megért mindenki és tudja mit vár tőle a magyar becsület és azok, kik hozzá a legközelebb állnak, mit vár tőle a Legfelsőbb Hadurunk.

vitéz Jány Gusztáv sk. vezds.

A helyességért:
Kovács alez. s. k.
hds. szü. o. a.

A másolat hitelül, 1943. III. 31-én
Pálos szds. s. k.
szd. pk.

A másolat hitelül, Győr, 1943. VI. 2.-án.

A parancs egyik oldalán kézfírással a következő mondat található: „Elismerem, hogy fenti parancsot én adtam ki.

Budapest, 1947. június 3.

Jány Gusztáv”

A parancs másik oldalán, szintén Jány kézírásával a következő áll: „Elismerem, hogy túlololdali 30. számú parancsot én adtam ki és érte vállalom a felelősséget.

Budapest, 1947. május 29.

Jány Gusztáv”

⁹ A 2. magyar hadsereg déli szárnyán a „szomszéd” az olasz Alpini hadtest volt.
¹⁰ vitéz Vargyassy Gyula vezérőrnagy a 23. k. ho. parancsnoka volt.